

Această lucrare reprezintă traducerea în limba română a lucrării *Droits de l'homme, reflexions, Qu'est-ce qu'ils sont, qu'est-ce qu'ils devraient être*, publicată de autor în anul 2023, la „EDILIVRE”, Paris

Eseu/Studiu politic

Dr. ION DIACONU

**DREPTURILE OMULUI
REFLECȚII. CE REPREZINTĂ
ȘI CE AR TREBUI SĂ FIE**

Editura **Pro Universitaria** este acreditată CNCS în domeniul Științelor Umaniste și CNATDCU (lista A2-Panel 4) în domeniul Științelor Sociale.

Copyright © 2024, Editura **Pro Universitaria**.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin **Editurii Pro Universitaria**.

Nici o parte din acest volum (fragment sau componentă grafică) nu poate fi copiată fără acordul scris al **Editurii Pro Universitaria**.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DIACONU, ION

Drepturile omului : reflecții : ce reprezintă și ce ar trebui să fie /
Ion Diaconu. - București : Pro Universitaria, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-606-26-1853-7

34

Redactor: Elena Onea
Tehnoredactor: Luiza Stan
Copertă: Aurelian Leahu

Redacție:
tel.: 0732.320.664
e-mail: editura@prouniversitaria.ro

Editura Pro Universitaria

Librăria Ujmag:
tel.: 0733.673.555; 021.312.22.21
e-mail: comenzi@ujmag.ro
ujmag.ro

Ujmag.ro

Cuprins

Cuvântul autorului	7
Introducere	13
Capitolul I. Cu privire la sistemul actual de promovare a drepturilor omului	17
Secțiunea 1. În ce constă în prezent sistemul protecției drepturilor omului....	17
Pentru o evaluare realistă a sistemului.....	28
Secțiunea a 2-a. Cu privire la criticile formulate.....	34
Secțiunea a 3-a. Privire spre viitor.....	39
Un răspuns posibil și rezonabil.....	42
Capitolul II. Discriminarea structurală și inegalitățile în exercitarea drepturilor omului	44
Secțiunea 1. Inegalități în exercitarea drepturilor omului decurgând din discriminări.....	45
Secțiunea a 2-a. Cauze și forme ale discriminării structurale sau sistemice ...	62
Soluții și remedii.....	67
Capitolul III. Inegalitățile și sărăcia ca factori care afectează grav exercitarea drepturilor omului în lume	71
Secțiunea 1. Inegalitățile și sărăcia.....	72
Inegalitatea în interiorul țărilor.....	72
Tendințe în ce privește inegalitățile interne.....	77
Inegalitățile în plan internațional.....	80
Secțiunea a 2-a Aspecte și domenii în care se manifestă inegalitățile.....	81
Tehnologiile inovative.....	82
Schimbările climatice.....	86
Urbanizarea.....	89
Migrația internațională.....	91

Capitolul IV. Situația inegalităților în Europa	97
Introducere	97
Secțiunea 1. Analize ale unor instituții internaționale.....	99
Secțiunea a 2-a. Cauze ale inegalităților. Soluții pentru reducerea inegalităților și apropierea nivelului de dezvoltare în Uniunea Europeană	104
Secțiunea a 3-a. Căi și mijloace de acțiune pentru a elimina sărăcia și inegalitățile în Europa	109
Capitolul V. Despre dreptul la dezvoltare	117
Introducere	117
Secțiunea 1. Dreptul la dezvoltare în dreptul internațional contemporan	119
Semnificația dreptului la dezvoltare.....	119
Secțiunea a 2-a. În ce constă dreptul la dezvoltare	126
Obligațiile statelor.....	129
Obligațiile comunității internaționale a statelor	131
Secțiunea a 3-a. Dreptul la dezvoltare ca proces.....	133
Secțiunea a 4-a. Relația dintre dreptul la dezvoltare și drepturile individuale ale omului	137
Capitolul VI. Căi și mijloace pentru promovarea procesului de realizare a dreptului la dezvoltare	151
Secțiunea 1. Rolul determinant al acțiunii în plan național; rolul cooperării internaționale	151
Secțiunea a 2-a. Semnificația unui tratat referitor la dreptul la dezvoltare ...	156
Capitolul VII. Despre proiectul de Convenție privind dreptul la dezvoltare	163
Secțiunea 1. Aprecieri de ordin general	163
Secțiunea a 2-a. Despre conținutul proiectului de convenție.	165
Ce urmează?.....	179
Concluzii	181
Bibliografie selectivă	187

Cuvântul autorului

De ce reflecții? Crezi că ai de spus ceva nou? Nu pot să răspund acum, când abia am început să reflectez. Oricum, mă voi strădui.

Am considerat necesar să reiau această temă și la nivelul de reflecții, după ce peste 40 ani am încercat să înțeleg, să învăț, mai apoi să conving pe alții, colegi și studenți despre normele privind drepturile omului, istoria, conținutul și aplicarea lor. În tot acest timp am scris monografiile și manuale universitare despre drepturile omului în general, despre statutul minorităților în dreptul internațional contemporan, despre discriminarea rasială, discriminarea structurală și alte forme de inegalitate, despre unele drepturi specifice ale omului (la educație, la hrană, la un mediu sănătos, la exprimare și idee). Am tratat această tematică și în corelație cu alte capitole ale dreptului internațional – cu normele imperative, cu răspunderea internațională a statelor, cu dreptul penal internațional, cu dreptul popoarelor la autodeterminare, cu dreptul mediului și schimbările climatice și altele.

Am înțeles că suntem în prezența unui fenomen social, care s-a dezvoltat în ultimul secol și a câștigat interesul unei părți importante a populației globului, că de modul cum sunt înțelese și respectate în plan național și internațional drepturile omului, sunt legate speranțe individuale de libertate, justiție și egalitate, ca și speranțe ale unor comunități mai largi sau mai restrânse la respectarea unor drepturi specifice legate de identitatea lor de cultură, limbă, religie și tradiții de viață în comun. Oamenii, individual, în comunități sau organizați în state, cer respectarea

Capitolul I

Cu privire la sistemul actual de promovare a drepturilor omului

Acceptând că, în ciuda criticilor prezentate și a imperfecțiunilor sistemului, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului rămâne esențială pentru viitorul omenirii, unii analiști pun mai multe întrebări: cum ar putea evolua acest sistem și în ce direcție, dacă putem să imaginăm drepturile omului în afara principiului universalității și a paradigmei liberale, și dacă ne îndreptăm spre drepturi ale omului care să fie mai colective sau cu geometrie variabilă, în ansamblu care ar fi noile perspective din punct de vedere legal, social și uman¹. Aceasta ne obligă la o scurtă prezentare și apoi evaluare a diferitelor elemente ale sistemului.

Secțiunea 1. În ce constă în prezent sistemul protecției drepturilor omului

Fără pretenția de a prezenta ansamblul reglementărilor și normelor privind drepturile omului, enunțăm în această secțiune categoriile de drepturi înscrise în suita de documente, adoptate în ultimii 75 ani, pentru a vedea care sunt elementele care formează în prezent sistemul de protecție a drepturilor omului, dar și unele deficiențe și neajunsuri ale sistemului.

¹ Întrebări formulate, între altele, după exprimarea îndoielilor prezentate, în editorialul Global Challenges nr. 11/2022, publicat în revista Globe nr. 29/2022.

1. Primul document care trebuie luat în considerație este Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 de Adunarea generală a ONU. Declarația a pornit de la necesitatea de a stabili un standard minim, care să fie respectat în plan universal, o concepție comună despre drepturile și libertățile omului, afirmând de la început demnitatea inerentă a tuturor membrilor familiei umane și recunoașterea drepturilor lor egale și inalienabile ca fundament al libertății, dreptății și păcii în lume.

Declarația așează la baza tuturor drepturilor și libertăților omului egalitatea în drepturi, afirmând din primele sale prevederi că toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi, că fiecare persoană se poate prevala de drepturile și libertățile proclamate fără nici o deosebire de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări și are dreptul la protecția egală a legii, împotriva oricărei discriminări.

Ca drepturi specifice ale omului sunt afirmate: dreptul la viață, la libertate și la securitate personală, și în acest scop interzicerea torturii și a pedepselor degradante, a arestării sau a deținerii arbitrare, a condamnării pentru fapte sau inacțiuni care nu constituiau acte penale la momentul comiterii; dreptul de a se adresa unei instanțe judecătorești pentru a-i proteja drepturile; dreptul de a părăsi orice țară și de a reveni în țara sa; libertatea de conștiință, gândire și credință; libertatea de opinie și de exprimare; dreptul la întrunire și asociere pașnică; dreptul de a lua parte la conducerea treburilor publice în țara sa; dreptul la cetățenie; dreptul de a se căsători și de a-și întemeia o familie; egalitatea în drepturi ale soțului și soției. Ca drepturi economice, sociale și culturale,

Declarația enunță dreptul la proprietate, dreptul la muncă, la odihnă, la un nivel de trai care să-i asigure bunăstare lui și familiei sale, dreptul la sănătate, la învățătură, dreptul de a participa la viața culturală.

Declarația plasează drepturile omului în contextul lor firesc, adică în strânsă legătură cu îndatoririle lui față de comunitate și de societate și prevede că legea este singura care poate stabili îngrădiri ale drepturilor și libertăților omului în scopul de a asigura respectarea drepturilor și libertăților altor persoane și respectarea cerințelor moralei, ordinii publice și bunăstării generale, într-o societate democratică. Referindu-se și la planul internațional, Declarația adaugă că fiecare persoană are dreptul ca și în această sferă să domnească o ordine în care drepturile și libertățile enunțate să aibă efect deplin.

Declarația nu este un document juridic, dar ea a fost general acceptată ca expresie a unui standard minim în domeniul drepturilor omului. Concepția și principiile pe care ea se bazează și-au dovedit viabilitatea și perenitatea. Este documentul cu o abordare universalistă și care tratează în mod unitar ansamblul drepturilor omului.

A existat așteptarea ca următoarele documente², care să stabilească drepturi și obligații în acest domeniu, să continue această abordare, să trateze în mod unitar drepturile omului, având în vedere interdependența dintre ele. Au urmat însă două documente – Pactele internaționale ale drepturilor omului, unul privind drepturile civile și politice, celălalt privind drepturile

² Prezentarea și analiza ansamblului acestor documente de Ion Diaconu, *Drepturile omului în dreptul internațional contemporan, teorie și practică*, Ediția a II-a revăzută și completată. 2010, Editura Lumina Lex, în special p. 109–237.

URDIS | We know
 economice, sociale și culturale, adoptate de Adunarea generală în 1966 – care au tratat ansamblul drepturilor omului, dar cu diferențe notabile.

Astfel, Pactul privind drepturile civile și politice prevede drepturi ale fiecărei persoane, între care: dreptul la viață și interzicerea aplicării pedepsei cu moartea sau aplicarea ei în cazuri strict limitate în timp de război, ca urmare a condamnării pentru crime grave de natură militară, comise în timpul operațiunilor militare; dreptul la libertate și securitate a persoanei, interzicând arestarea și detenția arbitrară, ținerea în sclavie sau servaj sau obligarea la muncă forțată; interzicerea torturii și a tratamentelor sau pedepselor crude, inumane ori degradante; protecția persoanelor arestate sau deținute și a celor învinuite, prin respectarea dreptului la apărare sub toate aspectele; protecția personalității, a vieții private, a inviolabilității domiciliului și corespondenței, a onoarei și reputației oricărei persoane.

Pactul prevede, de asemenea, libertatea de opinie și de expresie, de asociere, de reuniune, de gândire, conștiință și credință; dreptul de a participa la viața publică; libertatea pentru orice persoană de a părăsi orice țară și de a reveni în țara sa, de a circula liber pe teritoriul unei țări în care se află în mod legal și a-și alege liber reședința pe acest teritoriu; protecția familiei, a copilului și dreptul de a se căsători și a întemeia o familie; dreptul persoanelor care fac parte din minorități etnice, lingvistice sau religioase, în comun cu alți membri ai grupului lor, de a se bucura de cultura lor, de a profesa și practica propria religie și de a folosi propria lor limbă. Pactul prevede că aceste drepturi trebuie protejate prin lege și pot fi reclamate în justiție. Am prezentat în

alte lucrări diferite aspecte ale acestor drepturi³; aici le enunțăm urmărind să vedem cum se corelează aplicarea lor cu a celorlalte drepturi ale omului.

Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, adoptat tot în 1966, prevede că statele recunosc următoarele drepturi: dreptul la muncă și o serie de drepturi conexe (între altele dreptul la o remunerație care să asigure o existență decentă; dreptul la o remunerație egală pentru muncă de valoare egală, la securitatea și igiena muncii, posibilități egale de promovare, odihnă, vacanțe, limitare rațională a duratei muncii, concedii periodice plătite); dreptul de a se organiza în sindicate, a se afilia la sindicate și dreptul la grevă conform legii; dreptul la securitate socială, inclusiv la asigurări sociale.

Pactul prevede, în continuare, dreptul la un nivel de viață decentă, incluzând hrană, îmbrăcăminte și o locuință satisfăcătoare; dreptul la sănătate (a beneficia de cel mai înalt nivel de sănătate pe care o persoană îl poate atinge); dreptul la educație (incluzând învățământul primar obligatoriu și accesibil egal tuturor, cel secundar generalizat și accesibil tuturor, inclusiv prin instaurarea treptată a gratuității, cel superior accesibil tuturor în condiții de egalitate, educația de bază pentru cei care nu au primit instrucțiune primară); drepturile culturale, incluzând dreptul de a lua parte la viața culturală, de a beneficia de progresul științei și aplicațiile sale și de protecția intereselor sale morale și materiale pentru lucrările

³ Între altele Protecția drepturilor omului în dreptul internațional contemporan, manual universitar, 2007, Ed. Fundației Ropmânia de Mâine; Drepturile omului în dreptul internațional contemporan, 2001, Ed. Lumina Lex; Libertatea de exprimare și de opinie, 2020, Ed. Uniunii Ziariștilor Profesioniști; Discriminarea rasială, 2005, Ed. Lumina Lex.

proprii; protecția familiei și a copilului, reluând o parte din prevederile Pactului privind drepturile civile și politice în acest sens; dreptul de proprietate nu este prevăzut de acest Pact, dar este protejat prin convențiile regionale europeană, americană și africană privind drepturile omului.

Reținem faptul că acest Pact nu prevede drepturi individuale ale omului, pe care fiecare persoană să le poată reclama, ci obligația statelor părți de a recunoaște asemenea drepturi, deci în legile și sistemele lor juridice. Statele părți au obligația de «a lua măsuri... folosind la maximum resursele lor disponibile pentru a obține în mod progresiv deplina realizare a acestor drepturi»; se recunoaște totodată că îndeplinirea acestei obligații poate necesita programe naționale majore și asistență internațională.

Este în mod evident o concepție diferită față de protecția drepturilor civile și politice, un regim juridic diferit. Compromisul realizat în 1966, prin adoptarea a două tratate privind drepturile omului, unul prevăzând drepturi individuale care trebuie garantate, și celălalt obligația de a recunoaște unele drepturi care să fie realizate în mod progresiv în funcție de resursele disponibile, a lăsat urme adânci în evoluția acțiunii statelor, a societăților umane în ansamblu, în dezvoltarea omenirii în general.

Chiar dacă cele două Pacte acoperă ansamblul drepturilor omului și afirmă de la început obligația fermă de a respecta principiile egalității în drepturi și nediscriminării, reluând motivele enunțate în Declarația Universală pentru care este interzisă discriminarea, statele au considerat necesară adoptarea altor convenții de aplicare universală pentru protecția unor drepturi ale omului. Au fost definite unele concepte, au fost precizate

obligațiile care revin statelor, au fost indicate unele direcții de acțiune pentru punerea în aplicare a drepturilor prevăzute.

Astfel, au fost încheiate convenții privind eliminarea oricăror forme de discriminare rasială (1965) și a oricăror forme de discriminare față de femei (1978), privind interzicerea torturii (1984), drepturile copilului (1989), drepturile muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor lor (1992), convenția împotriva disparițiilor forțate (2006) și convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2007). Nu putem omite convenții cu obiect și mai restrâns cum sunt cea pentru interzicerea și pedepsirea genocidului (1948), cea privind regimul refugiaților (1951), convențiile privind dreptul muncii încheiate în cadrul Organizației Internaționale a Muncii (privind drepturile sindicale, interzicerea muncii forțate, protecția tineretului și femeilor în muncă), convenția privind interzicerea discriminării în educație încheiată în cadrul UNESCO (1962), precum și unele documente cu caracter declarativ, dar care enunță norme general acceptate, cum sunt declarațiile Adunării generale a ONU privind dreptul la dezvoltare (1986) sau drepturile popoarelor autohtone (2007).

În plan regional, de asemenea, au fost adoptate convenții care prevăd drepturi ale omului și obligații corespunzătoare ale statelor. Avem în vedere Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, adoptată în 1950 cu o serie de 15 protocoale adiționale, din care unele cu caracter normativ (care includ nu numai drepturi civile și politice, ci și dreptul la educație și la proprietate); în zona Americilor Convenția americană privind drepturile omului din 1969 (pactul de la San Jose, Costa Rica) cu privire la drepturile civile și politice, Protocolul adițional la aceasta în domeniul drepturilor economice, sociale și culturale din 1988

(Protocolul de la San Salvador), o convenție din 1985 privind prevenirea și pedepsirea torturii și o convenție interamericană din 1994 privind disparițiile forțate de persoane.

În zona africană, notăm Carta africană a drepturilor omului și popoarelor adoptată în 1981 (care include atât drepturi civile și politice cât și drepturi economice, sociale și culturale), o Convenție a Organizației Unității Africane din 1969 privind aspecte specifice ale problemei refugiaților în Africa, Carta africană privind drepturile și bunăstarea copilului din 1990 și Protocolul din 2004 privind drepturile femeii în Africa. Unele state arabe au adoptat în 2004 Convenția arabă a drepturilor omului de la Tunis.

În Europa, trebuie să menționăm și Carta drepturilor fundamentale din 2007 (care de asemenea include drepturi ale omului din toate categoriile), adoptată de statele membre ale Uniunii Europene. În zona Asiei de Sud-Est au fost adoptate numai unele documente declarative privind drepturile omului; statele respective sunt însă părți la tratatele internaționale menționate.

Convențiile internaționale adoptate în cadrul ONU, OIM și UNESCO sunt însoțite de mecanisme de supraveghere a aplicării lor, constând în comitete de experți care au misiunea de a examina rapoarte periodice ale statelor părți și, dacă statele acceptă, și petiții individuale privind respectarea drepturilor prevăzute, pe baza cărora le adresează recomandări.

Instrumentele regionale privind drepturile omului au creat și curți pentru drepturile omului, care examinează, cu diferențe notabile, petiții individuale privind încălcări ale drepturilor omului pe care ele le prevăd. În Europa funcționează Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care din 1998 primește petiții individuale de

la cetățenii statelor părți la Convenția din 1950 privind drepturile omului. Anterior a existat o Comisie Europeană a drepturilor omului, care examina asemenea petiții și putea decide să trimită unele petiții la Curte. Pentru zona Americilor, Convenția din 1969 menționată prevede existența Comisiei interamericane a drepturilor omului și a Curții interamericane a drepturilor omului. Statele părți la Convenție declară la momentul ratificării acesteia, sau ulterior, dacă acceptă jurisdicția Curții. Pot fi supuse cazuri la Curte de către Comisie, după parcurgerea unei proceduri în fața Comisiei, sau de către persoane individuale privind cele 21 state care au acceptat această procedură.

În zona africană, Carta africană din 1981 prevede existența unei Comisii africane, care primește petiții de la statele membre ale Organizației Unității Africane și de la persoane individuale privind cazuri în care se pretinde încălcarea prevederilor Cartei, le examinează și prezintă un raport Adunării șefilor de stat și de guvern dacă apreciază că există încălcări serioase sau masive ale drepturilor omului sau popoarelor. Adunarea poate să ceară Comisiei să efectueze un studiu aprofundat al situației și să-i prezinte un raport factual, concluzii și recomandări. Printr-un Protocol la Cartă din 1998, Organizația a creat Curtea Africană a drepturilor omului și popoarelor, care potrivit statutului său poate examina cazuri supuse de Comisie sau petiții individuale supuse de cetățeni ai acelor state membre care declară că acceptă jurisdicția Curții (în prezent 7 state).

Această Curte a fost comasată în 2008 cu Curtea de justiție a Uniunii Africane, devenind Curtea Africană pentru justiție și drepturile omului, păstrându-și competențele stabilite în Protocolul

din 1998 privind examinarea cazurilor referitoare la drepturile omului. În zona asiatică nu există un acord regional și nici organisme regionale privind drepturile omului; statele din această zonă sunt însă părți la tratatele și mecanismele internaționale din acest domeniu.

La acestea adăugăm, cum am arătat, convenții și alte documente elaborate și adoptate în cadrul Organizației Internaționale a Muncii privind libertățile sindicale și drepturile legate de exercitarea dreptului la muncă, cele elaborate de UNESCO privind drepturile la educație, știință și cultură, precum și numeroase alte documente privind protecția mediului și a diversității biologice, combaterea schimbărilor climatice, care fără a se referi direct la drepturi și libertăți ale omului au ca obiectiv respectarea acestora sub diferitele lor aspecte. Aceste tratate prevăd de asemenea crearea și funcționarea unor mecanisme de monitorizare a aplicării lor .

3. Trebuie să adăugăm la cele de mai sus și normele de drept intern adoptate în toate țările, precum și instituțiile care acționează pentru protecția drepturilor omului în fiecare țară. Cele mai multe țări au adoptat constituții care cuprind prevederi mai generale sau mai precise privind protecția drepturilor omului. Astfel, Constituția României, adoptată în 1991 cu modificările aduse în 2003, cuprinde un număr de 45 articole privind Drepturile, libertățile și îndatoririle cetățenilor români, practic o treime din prevederile Constituției, grupate sub titlul II «Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale», începând cu universalitatea și egalitatea în drepturi și enunțând în termeni fermi majoritatea drepturilor omului, prevăzute în documentele internaționale la care statul român este parte. Prevederi din alte capitole ale Constituției enunță de asemenea direct sau indirect drepturi ale omului

(prevederi din Titlul I referitoare la unitatea poporului și egalitatea între cetățeni, cetățenie, dreptul la identitate, apoi prevederile referitoare la funcționarea instituțiilor statului (parlament, guvern, președinte, organele administrative, autoritatea judecătorească și activitatea acesteia, Curtea Constituțională).

Fiecare stat adoptă și numeroase coduri legislative și legi-civile, penale, administrative și altele, care cuprind multe prevederi referitoare la drepturile omului. De asemenea, toate statele au creat un sistem de organe de justiție, poliție și altele, care în principiu trebuie să apere pe cetățeni împotriva încălcărilor drepturilor lor și să asigure luarea măsurilor necesare pentru pedepsirea celor vinovați și acordarea compensațiilor și a satisfacției cuvenite victimelor.

Un rol important revine în această activitate instanțelor judecătorești din fiecare țară, care au în principiu ca atribuție să primească petițiile persoanelor, să le examineze și să adopte sancțiuni împotriva celor vinovați de încălcări ale drepturilor omului. În România sistemul organelor de justiție include (conform legii 304/2004, actualizată în 2021) 188 judecătoria în capitalele de județe și în alte localități mai importante (primul grad de jurisdicție, pentru toate cauzele care nu sunt date în mod expres în competența altor instanțe, de exemplu pentru acțiuni în care se cer sub 200 mii Euro), 42 tribunale în cele 41 județe și în capitata țării (principalele instanțe, având competență de fond pentru marea majoritate a cauzelor și competență de recurs și de apel pentru deciziile adoptate de judecătoria), 15 tribunale de apel, având competență de recurs și de apel pentru unele din cauzele civile judecate de tribunale și competențe de fond pentru cauze împotriva instituțiilor centrale și pentru unele acțiuni penale date în